

LODSEN ER GÅET FRA BORDE ESKE BRUN I SKITSE

Af Finn Gad

Det er få mennesker beskåret allerede i levende live at se sig selv gå over i historien. At skulle betragte sig selv fra den synsvinkel må være forbundet med særprægede fornemmelser. Ejendommeligt må det være at opleve, hvordan historien måske agter at betragte den gerning, man har øvet, og den rolle, man har spillet i udviklingens forløb.

Ved historie tænker man som regel på noget afsluttet, noget fortidigt, og de personer, der optræder i forbindelse med de historiske begivenheder, er i sig selv fortidige. At nævne dette begreb i forbindelse med *Eske Brun* er en anakronisme. I dette bjerg af et menneske er der så vitalt et nærvær, at enhver tale om fortid må visne på læberne. Det samme gælder den gerning, han har udøvet. Principperne, som ligger til grund for den, er nemlig i en vestlig økonomisk verden så fundamentale og derfor evigt gyldige – så vidt man kan tale om nogen evighed – at man ikke vil kunne komme uden om dem i den fremtidige udvikling af det grønlandske samfund.

Det er naturligvis ikke muligt i dag at skildre *Eske Bruns* levnedsløb og dermed forbundne mangesidige indsats endegyldigt. For meget kildestof er skjult i arkiverne, og pladsen her tillader det ej heller. Men nu, da han „har nedlagt våbnene“ og taget sin afsked fra Grønlands administration, bør man standse op og for en stund besinde sig på, hvilken rolle denne skikkelse har haft i Grønlands skæbnetimer – hvilket man godt med et noget teatralisk udtryk kan kalde de sidste 25 år. Standsningen er imidlertid ikke en opfordring til persondyrkelse. Den har ingen interesse – ej heller for den dyrkede person. Derimod kan det endnu en gang – og måske en af de sidste – demonstreres, hvor stor en rolle den enkelte person spiller i Grønlands udvikling, og hvor vidt de ideer, der er og har været ledetråden for denne persons virke, får historisk betydning.

Biografiske data kan til tider være trivielt læsning; men undertiden kan en sammenstilling af levnedsløbets tørre fakta med den levende person afføde en spænding på grund af et næsten paradoksalt misforhold mellem de to billeder, der dukker frem. Tørt lyder det fra *Den blå Bog*: født 25. maj 1904 i Ålborg, student fra Ordrup gymnasium 1922. Det synes meget normalt. Men så kommer det: cand. jur.

Eske Brun blandt østgrønlandere.

Foto: Gunver Hirschsprung.

1929! – Hvis man ved en jurist forstår „en logisk argumenterende, skarpt og gennemtænkt formulerende, på baggrund af faste regler og klare fortilfælde roligt overvejende, måske lidt tørt og afmålt virkende type med udpræget sans for detaljer“ protesterer mod denne karakteristik *Eske Bruns* allerede dengang spankulerende, bredt elskværdige, udadvendte, men samtidig ejendommeligt generte type, hvis grundelement beror på en egentlig ureflekteret optimisme.

Aldrig har man vist oplevet en så lidt „juridisk præget“ jurist blive udklækket på Københavns universitet. Dette er det første paradoks. Han burde være gået forstvejen med de interesser – især for jagt – som han aldrig har svigtet og nu får mere tid til at dyrke.

Det andet paradoks følger i *Den blå Bog* lige ovenpå: samme år (1929) sekretær i skattedepartementet. *Eske Brun* i skattevæsenets hjertekammer! Det lyder næsten for humoristisk til at være sandt. Han holdt det ud (og *det* ham) i henved fem år, med ikke uvæsentlige pauser. Det er muligt, at „uviljen mod sager“, der faktisk – måske ubevidst – har fulgt *Eske Brun* hele hans embedsliv, blev grundigt rodfæstet i skatteårene. Det er vel nok det største paradoks, at han overhovedet blev centraladministrativ embedsmand.

At komme ud der, hvor „livet leves“, hvor der „sker noget“, og hvor fysisk aktivitet kan forenes med uddannelsens prædestination, måtte for handlingsmennesket *Eske Brun* blive en ønskedrøm. Den førnævnte „uvilje mod sager“ sammen med aktivitetspræget ligger måske bag den hurtighed i afgørelser, han som embedsmand har været kendt for, og hvori man ikke altid som impliceret kunne følge ham. Hvorom ålting er, blev ønskedrømmen delvis til virkelighed i de førømtalte pauser i skatdepartementets tjeneste. Han kom til Grønland 1932/33 som konstitueret landsfoged i Godhavn. Så forlod han skattejunglen og blev sekretær i Grønlands Styrelse, hvor han straks 1934/35 tog ud som fungerende landsfoged i Godthåb for at fortsætte 1935/36 i Godhavn. Derpå til København som fuldmægtig i tre år og ud igen til Godhavn, denne gang som udnævnt landsfoged 1939. Sig så ikke, at der ikke skete noget i de år!

I de samme år lærte *Eske Brun* Grønlands Styrelse og Grønlands styre at kende, sådan som begge dele var under *Daugaard-Jensens* landsfaderlige hånd med styrelsesloven af 1925 som rettesnor. Frasagn om hundekørsel, enmandspræstationer i robåd og jagtture lyder fra disse år, der mindst af alt synes at have været en fortsat målbevidst træning i administration ved skrivebordet og under forhandlinger, men derimod en skoling i forholdet mellem administrationen og de specielt facetterede grønlandske samfund. *Eske Brun* lærte Grønland og dets befolkning grundigt at kende og ikke mindst betingelserne for eksistensen i brølandet.

Han blev landsfoged netop i de år, da erhvervsskiftet i Sydgrønland trængte på for at slå igennem, og erhvervsmulighederne i Nordgrønland tilsyneladende var i aftagende. Han oplevede den fornemmelse af almindelige stagnation og den specielle hæmning i udnyttelsen af fiskerimulighederne, som kendetegnede årene op til 1939. Situationen må have rummet en appel til handlekraften hos de ledende – i hvert fald til dem, der var „ude i marken“ – specielt da direktørskiftet i 1938 syntes at rumme muligheder for en ændring af signalerne.

Denne ændring blev af den anden verdenskrigs udvikling accentueret adskilligt kraftigere, end man havde ventet. Visse reformer i dagligdagen kunne i 1940 gennemføres straks uden tidskrævende korrespondance. Accentueringen gjorde det muligt langt klarere at overskue de grønlandske samfunds hele situation, vel nok for en del på grund af at hensyn hjemover i hver lille detalje ikke skulle tages i betragtning. Igen blev *Eske Bruns* egen stilling paradoksal. De to landsfogeder skulle opretholde 1925-styrelseslovens principper, d. v. s. fastholde, at de grønlandske samfund skulle hvile i sig selv, låst fast inden for de rammer på alle områder, som loven foreskrev, samtidig med at udefra kommende kræfter trængte ind gennem tornerosehegnet og situationen viste, at Grønland ikke kunne hvile i sig selv, fordi konstant kontakt med omverdenen, forsyninger og afsætningsmuligheder var en bydende

nødvendighed. Landsfogederne skulle hævde monopolet og det lukkede lands princip i en verden, hvis skæbne for en del var afhængig af, hvem der kunne få strategiske støttepunkter i Grønland. De skulle hævde monopolet og samtidig bryde det.

Det blev væsentligst *Eske Brun*, der skulle få denne paradoksale situation til at glide ind i et naturligt leje – eller rettere så naturligt som muligt i en tid af abnormitet og desperation. Heri lå situationens appel til aktiviteten hos *Eske Brun*, og denne appel ramte de rigtige knapper i hans mekanisme. Det var ikke detaljerne, det gjaldt. De skulle nok indordne sig af sig selv eller kunne indordnes ved hurtige afgørelser på baggrund af det væsentlige: de store linjer, som det gjaldt om at få lagt så snart som muligt. At det blev *Eske Brun*, der tog den „indre ledelse“ i sin hånd, skyldtes til en vis grad, at den anden landsfoged befandt sig i New York og blev der under resten af krigen, mens *Eske Brun* (efter en kortere tid i 1940 at have været i USA) forblev i Grønland lige til 1945.

Situationen var delikat. Uden magtmidler skulle den grønlandske administration på én gang hævde den danske suverænitet over Grønland i landsfogedernes hænder og få dette afhængige samfund til at fungere fortsat som et selvstændigt samfund i økonomisk, social og administrativ henseende, uden klare brud med fortidens principper. Det er det, man kalder „at ride stormen af“ eller „at ligge underdrejet“, udtryk, der i deres ydre passivitet dækker over en voldsom aktivitet.

På mangfoldige områder viste denne aktivitet sig lige fra skabelsen af en beskedent militær indsats, den østgrønlandske slædepatrulje, der placerede den del af Danmark klart på allieret side allerede tidligt i krigens forløb – til udsendelse af specielle frimærker og nye prospektkort. Det var sagt i én sum: Skabelsen af et selvstændigt fungerende samfund i akkurat så mange detaljer, som ansås for nødvendige til underbyggelse af respekten indadtil og ikke mindst udadtil; thi hævdelser af den danske suverænitet beroede faktisk på den respekt, der kunne skabes i USA og Canada. I sig selv var *Eske Bruns* imponerende skikkelse respektindgydende. Den, der har oplevet ham fra „Mågen“s agterdæk ikke iført anden „uniform“ end uldtrøje og lange underbukser dirigere en portugiser uden for tre-mile-grænsen, vil vide, hvad der menes.

I løbet af 1940/41 lykkedes det *Eske Brun* at få samlet alle gode og effektive kræfter i en centraladministration i Godthåb, rationalisere administrationsapparatet, få råd og andre samfundsinstitutioner til at fungere og ikke mindst – efter at Greendel i New York var oprettet – at få økonomien til at fungere, også takket være en reorganisation af kryolitminens ledelse og samarbejdet med kryolitmineselskabets funktionærer.

Principperne for det „nye“ grønlandske samfund formede sig efterhånden for ham. Det er ikke indtrykket, at han egentlig diskuterede dem i deres helhed med no-

gen, måske nok enkelte sider eller problemer, men ikke helhedssynet. Først efter krigen betroede han dem til papiret – i et stort memorandum til statsministeren af 21. september 1945.¹ Man kan vel på indeværende tidspunkt fastslå dette dokument som et „kærnedokument“ i Grønlands nyeste historie. I korthed går principperne ud på følgende.

Krigen viste, at et militært vacuum var farligt, fordi det så at sige sugede den militære aktivitet til sig med henblik på angrebs- eller dækningsmuligheder. På samme måde er et økonomisk vacuum i længden en umulighed i en verden, hvor ingen kan lukke sig ude fra de andre, og alle er afhængige af hinanden. Økonomisk vækst er en vekselvirkning. Monopolet lukkede Grønland inde som et økonomisk vacuum, hvor vekselvirkningen kun minimalt, og altså betydningsløst, eksisterede inden for monolets mure, men afskar samfundet fra omverdenen. Derfor kunne ingen økonomisk vækst virkelig ske, og det var et spørgsmål, om man kunne fastholde dette princip.

Det var principielt blevet hævdet i 1925, at monolet skulle beskytte grønlænderne og gradvis føre frem til monolets ophævelse. Dette var i sig selv en modsigelse, fordi monolet i kraft af sig selv fortsat ville eksistere som en uoverstigelig hindring for sin egen ophævelse. En stedse voksende understøttelsespolitik, der lå indebåren i monoløstanken, ville modvirke det, man stræbte imod, monolets ophævelse, individernes økonomiske og sociale frigørelse og højnelse af levedøden, alt baseret på de erhverv, der har levedygtighed langs Grønlands kyster. Der må skabes „et økonomisk Liv i Grønland, som hviler paa et selvstændigt bærende Grundlag,“ og der må „i den grønlandske Befolkning skabes en Forstaaelse af økonomiske Forhold“. *Eske Brun* er konsekvent liberalist.

For en personlighed med slige tanker i vækst må den pligtige hævde af et allestedsnærværende, herskende princip af diametralt modsat karakter kræve en balancekunst, der næsten overstiger det menneskeligt mulige. Man gennemtænke blot den situation, at man gennem flere år i sag efter sag skulle gå på akkord og handle ud fra synspunkter, som man klarere og klarere fattede det forkerte i!

Hvad det hele førte til efter 1945 vil de fleste, der læser dette, kende det ydre billede af. For det første *Bruns* „ventetid“ 1945–49. Det skal nok vise sig ved senere undersøgelser af det nu utilgængelige arkivmateriale, at disse år har set den interne kamp mellem 1925- og 1945-principperne. Vi kan i dag kun have vores anelser om dette såvel som *Bruns* rolle i dramaet. Udadtill kendetegnes perioden for *Bruns* vedkommende af en del artikler og foredrag, hvori tankerne kort udvikledes og måske yderligere afklarede. Der skabtes af ham selv – uden propagerende tendens – og

¹ Den anden side er i faksimile aftrykt i „Fra Rigsarkivets samlinger“ IV: Grønland, som nr. 40 og s. 19 i kommentaren.

ikke mindst af den kritik, der i 1946–48 rejste sig mod det hidtidige styre af Grønland, en good-will i den danske offentlighed for radikale reformer i de grønlandske forhold. 1949 blev *Eske Brun* direktør for Grønlands styrelse, og året efter kom nyordningen.

De mange love, der i årene umiddelbart efter kommissionsbetænkningens udgivelse fulgte så at sige slag i slag, dels knæsatte de „brunske principper“, dels søgte at skabe overgangsmuligheder. Der blev således – for det andet – efter 1949 et væld af uafklarede problemer i forbindelse med skabelsen af disse lovkomplekser – lige fra kommissionen blev sammensat og frem til skabelsen af selve lovene og derefter disses administration. *Bruns* rolle i denne forbindelse er heller ikke klar og endnu mindre hans rolle i de efterfølgende år.

Det er muligt, at den førnævnte konstitutionelle generthed, der paradoksalt er knyttet til *Bruns* personlighed, har spillet ind. Parret med hans manglende tilbøjelighed for at beskæftige sig med detaljerne har denne tilbageholdenhed og grønlandsdepartementets polypagtige vækst ligesom revet ham tøjlerne af hænde. Der kan tillige være tale om en balanceakt, hvor den udprægede og erklærede liberalist måtte se sine ideer adopteret og til en vis grad udført af en socialdemokratisk regering. Midt i 50'erne gik der rygter om, at *Eske Brun* ville søge bort fra departementet.

Der er det specifikke ved den grønlandske administration, at den er et administrativt – nu mangelhovedet og detaljetyngt – organ, der i sin opbygning på samme gang fungerer bredt efter politiske, økonomiske og sociale principper, som den skal forfægte principielt og i detaljer. Grønlands-administrationens departementschefs stilling bliver derfor en ganske anden end andre administrationschefers – og ulige vanskeligere især i en udviklings- og overgangsperiode, hvor principperne brydes, og hvor kritikken derfor er ekstra vågen.

Integreringen af Grønland i Riget er for *Eske Brun* hovedsagen og en konsekvens, fordi de grønlandske samfund derved bliver inddraget naturligt i den økonomiske og sociale vekselvirkning, som rigsenheden beror på. Men denne integrering skal blive fuldstændig, hvortil den under frie former skal udvikle sig. Derfor så han straks det rigtige i ideen om Samfundsforskningsudvalget for Grønland og bragte den videre til statsminister *Hans Hedtoft*. Det gjaldt om at følge udviklingen, så at uønskede vildskud kunne fjernes i tide. Derfor støttede han i tale og skrift det private initiativ indpas og så i den såkaldte frie konkurrence en spore til aktivitet inden for det grønlandske samfund. Derfor ønskede han indførelse af personlige skatter og så ikke nogen risiko ved lige løn for lige kvalificeret arbejde. Fordelingen af Grønlandsministeriets mangfoldige resort'er til de respektive fagministerier kunne han intet have imod, for så vidt det var administrativt forsvarligt af hensyn til sagernes

fagmæssigt bedste behandling under hensyn til helhedens sammenhæng. I sig selv ville en sådan omlægning betyde en klar integrering.

Er disse principper blevet fulgt i den nye lovgivning og i betænkningen fra Grønlandsudvalget af 1960?

På grund af sygdom har *Eske Brun* ønsket sin afsked og fået den i nåde og med pension. Er han ikke også tillige træt af at slås med detaljerne for at gennemføre hovedsagen, og kunne han gennemføre den?

Med disse spørgsmål ubesvarede afsluttes denne gennemgang af *Eske Bruns* år i og for Grønland. Inden for de nærmeste 10 år er Ministeriet for Grønland vel gået endeligt over i historien. Det er derefter lidet sandsynligt, at enkeltmands indsats for fremtiden i samme grad som hidtil i Grønlands historie vil kunne skabe ændringer i udviklingen som en helhed.